

ANTIKVARISK MEDVERKAN VID RESTAURERING

Britt-Marie Lennartsson

GÖDESTADS KYRKA UTVÄNDIG RESTAURERING

Gödestads kyrka, Gödestads socken, Varbergs kommun.

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2020:93

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland.

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2020.

Antikvarisk medverkan 2020.

Bild framsida: Gödestads kyrka efter restaureringen sedd från sydost. (Fotonr. 2020-78-161).

Foto: Britt-Marie Lennartson.

Grafisk form: Anders Andersson.

Layout: Britt-Marie Lennartson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Kulturmiljö Hallands d nr 2018/352.

INNEHÅLL

Administrativa uppgifter	4
Inledning	5
Historik och beskrivning	6
Skador	7
Utförda åtgärder	10
Puts	10
Tegel och sten	13
Järn och koppar	17
Målning	18
Långhustaket	20
Interiör	21
Bilaga 1. Exteriör renovering Gödestads kyrka, Balksten Byggnadsvård AB, 200826	27
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2020	35

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

- Objekt:
Gödestads kyrka, Gödestads socken, Varbergs kommun
- Länsstyrelsens dnr:
433-7341-18, datum 2018-11-13
- Beställare:
Himledalens församling
- Handlingar:
Handlingarna för ansökan om renoveringen är upprättade av Balksten Byggnadsvård AB och Lindholm Restaurering AB, daterade oktober 2018. Därefter har tagits fram "Gödestads kyrka Material- och arbetsbeskrivning" upprättat december 2019, Balksten Byggnadsvård AB och Lindholm restaurering AB.
- Entreprenörer och hantverkare:
Sydskiffer byggnads AB
Underentreprenör:
Anderbergs Plåt och hantverk
- Antikvarisk medverkan:
Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland
- Renoveringsperiod:
mars 2020 - december 2020
- Fältbesök:
Ett planeringsmöte hölls 11/12 2019 inför arbetena. Antikvarisk medverkande har under 2020 deltagit i byggmöten vid flertalet tillfällen; 1/4, 18/5, 15/6, 26/8, 23/9 och 13/10. Besök mellan byggmöten har gjorts 30/4 för val av tegelstenar och 1/10 för att se på provmålning av kulörer på fönster och kontreforer.
- Besiktningar:
Förbesiktning från ställning 4/11. Slutbesiktning från mark 18/12.
- Antikvariskt utlåtande:
Arbetena har utförts på ett kulturhistoriskt riktigt vis i enlighet med länsstyrelsens beslut och enligt de anvisningar som Kulturmiljö Halland lämnat såsom antikvarisk kontrollant.

INLEDNING

Gödestads kyrka har renoverats exteriört under 2020. Då kyrkan är skyddad genom kulturmiljölagen har Himledalens pastorat begärt tillstånd av länsstyrelsen till renoveringen. Detta tillstånd gavs enligt beslut 433-7341-18, datum 2018-11-13. Enligt beslutet krävs antikvarisk medverkande. Till antikvarisk medverkande har Himledalens församling valt Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland. Enligt länsstyrelsens beslut ska den antikvariske experten följa och dokumentera arbetena i en slutrapport. Denna rapport sammanfattar utförda åtgärder på Gödestads kyrka.

Arkivmaterial förvaras hos Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7 i Halmstad, d nr 2018-352. Digitala fotofiler till fotodokumentationen utförd vid antikvarisk medverkan vid arbetena på Gödestads kyrka är tagna av Britt-Marie Lennartsson och förvaras hos Kulturmiljö Halland, film 2020-78.

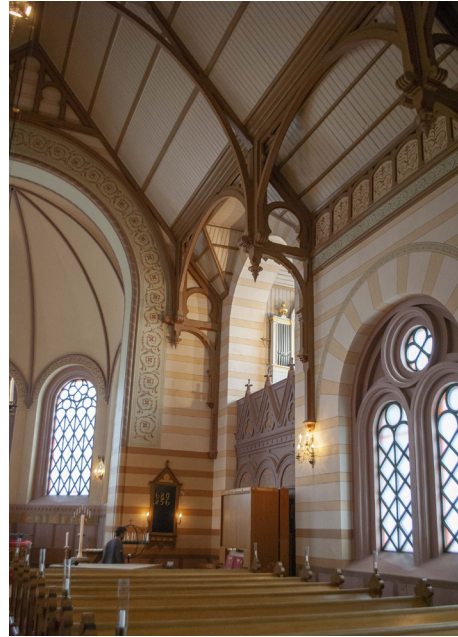

Gödestads kyrka från väster och sydost efter restaureringen.

Gödestads kyrka på 1910-talet. Fotograf: Gustaf Björkström, Hallands kulturhistoriska museum.

Interiören återställdes 2006.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Gödestads gamla kyrka med anor sedan medeltiden revs 1897 i samband med att den nuvarande kyrkan uppfördes någon kilometer mot nordost på höjden Kålebjär, idag strax norr om väg 153 mellan Varberg och Ullared, omgiven av öppen odlings- och hagmark. Kyrkobyggnaden omges av en kyrkogård som inramas av en naturstensmur och rader av lövträd. På den gräsbevuxna kyrkogården finns formklippta buskar och häckrader samt gångar belagda med sjöstensplattor.

Kyrkan är ritad av den kände kyrkoarkitekten Adrian Peterson och uppfördes 1895-97 i nygotisk stil. Exteriören är i stort sett intakt sedan uppförandet. Byggnaden består av ett brett rektangulärt långhus med smalare, polygonalt kor i öster, korsarmer i två plan mot söder och norr. I väster står det höga smala tornet med en hög tornspira, klädd med rödmålad plåt. Tornet flankeras av två lägre trapporn, även de med rödmålade plåttak. Murarna artikuleras av strävpelare mellan fönsteraxlarna. Kyrkans stomme är murad av sprängd eller bruten gråsten som murats med kalkbruk. De rundbågeformade fönsteröppningar och rosettfönster på gavlarna, gesimser och takfot är murade med tegel lik som trapphusen som flankerar tornet. Partierna av tegel runt fönster och portar kläddes med fasadtegel, förbländertegel, Skromberga fasadsten, i olika

gula skiftningar som kontrasterar mot stenfasadernas spritputsade yta. De putsade partierna lämnades omålade med kalkbrukets naturliga kulör. Först på 1990-talet började fasaderna målas. Långhuset täcks av ett brant sadeltak belagt med mönsterlagd skiffer med taknock täckt av kopparplåt. Kontreforerna och fönsterbänkar täcktes med kalkstensplattor. Kontreforernas kalkstensplattor kläddes in med zinkplåt på 2010-talet.

En utvändig renovering skedde 1998 då stora delar av långskeppet putsades om utvändigt och målades. En större utvändig renovering med renovering av fasader och torntak skedde 2004.

Även interiörens enhetliga, nygotiska prägel är som helhet bibehållen sedan uppförandet. Det rymliga kyrkorummet är ljust med stora rundbågefönster. Rummet domineras av det höga sadeltaket öppet upp tillnock, med dekorativt utformade taksparrar som på väggen övergår i listverk och rundbågar. Inredningen i nygotisk stil är rikt ornerad och färgsatt i bruna nyanser. Vid en omfattande renovering 1952 kläddes innertaket med spånskivor och ursprungliga väggdekorationer målades över. Vid en restaurering 2006 återskapades kyrkorummets ursprungliga dekorationsmåleri och sidoskeppen öppnades upp. Väggarna är putsade med kalk och målade med oljefärg.

SKADOR

Gödestads kyrka har genomgått flera restaureringar vilka inte fått acceptabel livslängd. Därför var det nu motiverat att ta ett helhetsgrepp för att återställa kyrkans fasader i ett originalutförande med material i kvalitet som originalet. Problemen på Adrian Petterssons kyrkor har oftast sin grund i renoveringar som gjorts med andra typer av material än de ursprungliga vilket har bidragit till fuktskador, frostsprängning och missfärgningar i putsen. Sprickor i ytskikt på såväl puts och fog som tegel har gjort att materialet suger fukt och sedan har frusit sönder. Problemen har främst uppstått i tegelmurarna.

Detta gäller även Gödestads kyrka, som dock har en större andel stenmurar och därmed mindre skadeproblematik än många andra kyrkor. Det finns även några ställen på insidan av murarna som har återkommande problem med saltutfällningar. Saltkristallerna växer på insidan muren vilket får färgskikten att sprängas sönder. Tydliga fuktfläckar har också uppstått. En kontrefor mot sydväst uppvisade stora sprickor i murverket.

Det förekommer problem med murverken på de flesta kyrkor av Adrian Pettersson byggda under senare delen av 1800-talet. Det pågår forskning och studier av dessa kyrkor för att komma till rätta med problemen och förstå hur materialen ska kunna samverka med varandra på ett hållbart sätt. Vidare är Gödestads kyrka välbevarad exteriört men det har ändå skett små ändringar av kulörer. Bl.a. har de spritputsade ytorna målats. Kontreforerna och fönsterbänkarna i kalksten kläddes in med zinkplåt för ca 5 år sedan. Plåten har nu legat så länge att den är möjlig att måla med ett hållbart resultat. Även plåttaken var i behov av ommålning som en del av regelbundet underhåll.

Överst till höger: Många tegelstenar satt lösa i takfoten.

Mitten och nederst: Många stenar runt fönsteröppningarna var skadade och frostsprängda.

Ständerännan hade blivit skadad av nedfallande skifferplattor. Skadorna har sedan börjat rosta.

Till höger: Kontreforen mot sydväst som var murad i tegel hade inget fäste mot kyrkans stenmur, vilket framträdde tydligt när putsen tagits ned.

Påväxt på skiffertaket. En del plattor hade även lossnat och var spruckna.

Till höger: Två brädor över ljudöppningen i tornet mot söder var rötskadade och fick tas ned för att ersättas av nya. Rötskadorna hade uppkommit genom fukt i muren, till vänster om öppningen.

Plåttaket på tornet var överlag i gott skick men i behov av ommålning.

Saltskador på väggen under fönster i koret mot söder. Skadan här har uppstått runt den lilla lådan som ska samla kondensvatten från fönstret.

Putsen togs ned. Här en bit av den äldre putsen som sparats på en gavel mot öster.

När all puts togs ned framträdde de olika murverken av sten med inslag av tegel som här i övre delen av en kontrefor.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

En mer detaljerad beskrivning av putsning och omfogning finns i BILDBILAGA Exteriör renovering Gödestads kyrka, Balksten Byggnadsvård AB, 200826, se Bilaga 1.

Puts

All puts har tagits ned till fast underlag. Mot nord-ost fanns några partier av originalputs kvar som stått som referensyta för den nya putsen. Åtgärderna har utarbetats, blandningar och ingående ingredienser har ändrats och justerats, arbetena har följts och godkänts i varje moment av Kristin Balksten, Balksten Byggnadsvård AB.

Kyrkan har nu fått en fet puts av Ölandskalk och sand som är vattentålig samtidigt som den är genomsläpplig för diffunderande vatten. Grundningen är gjord med torrsläckt hydraulisk Ölandskalk. Utstockning och slätputs är gjord av en blandning av torrsläckt hydraulisk och våtsläckt Ölandskalk samt putssand. Lokal sand användes till en början i grund- och utstockningsbruk, vilket sannolikt användes när kyrkan byggdes på 1890-talet. Då det uppstod mycket krympsprickor ändrades sammansättningen av bruket och den lokala sanden byttes mot sand från Veinge, Laholms kommun, då den gav mindre krympsprickor.

Spritputsen är en blandning av torrsläckt hydraulisk och våtsläckt Ölandskalk, putssand och naturgrus i storleken 6-12 mm. Många prover gjordes för att uppnå samma struktur som spritputsen på referensytorna. Även här valdes naturgrus från Veinge då det lokala gruset hade för stora olikheter i storlek.

Spritputsen har slutligen slammats över med Ölandskalk för att täcka krympsprickor. Putsen har inte avfärgats utan har Ölandskalkens naturligt beigegula kulör. Då många ganska tjocka lager gjorts har muren byggts på 3,5-14 cm beroende på underlagets ojämnheter.

I portalen över entrédörren finns en dekor i relief. Denna har målats med Keim Granital. Över hela portalen fanns ett gjutet kors i relief. Detta har filtats över med kalk och sedan slammats över med Ölandskalk likt fasaden.

En första tunn grundning har gjorts på muren.

På en del ställen har tjocka lager av bruk fått läggas för att utjämna större sprickor och nivåskillnader i murarna.

Utstockningsbruket har lagts i tjockare lager och har bearbetats för att ge fäste för spritputsen.

Spritputs har påförts muren.

Ett parti av fasaden som spritputsats och slammats med Ölandskalk.

Till vänster: Detalj av hörn vid takfoten där spritputs möter hörnets slätputsade stråk.

Nedan: Reliefen ovanför västporten i tornet har målats med Keim silikatfärg.

Tegel och sten

Alla fogar på tegelytor har setts över. Det fanns betydligt fler lösa tegelstenar än vad som beräknats. De största problemen fanns i takfot och tegelornamentik och rosettfönstret på södra korsarmens söderfasad och på tornets söderfasad. Stora delar av takfoten har fått muras om liksom partierna runt fönstren. Fogar som fortfarande var av god kvalitet har inte åtgärdats. Fogarna var på vissa ställen mycket tunna och svåra att åtgärda utan att behöva bryta upp det murade teglet. På några ställen har injektionsbruk använts där stenarna satt väldigt tätt.

Då fasadmuren är utförd i goda förband har det medfört att även delar av bakkuren har fått muras om i vissa partier. Det visade sig då att bakkuren byggts av mycket porösa tegelstenar av dålig kvalitet, vilket var en princip som användes när Adrian Peterssons kyrkor byggdes; sämre kvalitet i det inre som skyddas av skal av god kvalitet.

Det flesta tegelstenar har dock kunnat återanvändas men frostsadade tegelstenar har bytts till nya likvärdiga. Några olika nyanser av gult förblendertegel har använts. Dessa har blandats för att ge ett utseende så nära original som möjligt. Nya stenar har murats i förband med bakomliggande murverk.

Åtgärdsbeskrivning för hur fogbruk ska blandas, ingående material och proportioner samt hur bruket ska appliceras har gjorts av Kristin Balksten, Balk-

Alla fogar har rensats och fogats om med bruk. Här pågår fogning med det pigmenterade bruket.

Trasiga stenar har fått bytas till nya i några olika kulörer.

Entrépartiet mot väster efter renoveringen.

Till vänster: Fönster mot söder efter åtgärderna.
Nedan: Närbild av övre delen av ett av fönstren mot söder.

stens Byggnadsvård AB, som också bevakat de olika momenten. Murbruket består av torrsläckt hydraulisk och våtsläckt Ölandskalk samt putssand. Fogbruket har pigmenterats till en mörkgrå nyans. Alla fogar har fyllts helt av murbruket och har sedan bearbetats för att få samma yta och form som originalet.

Enligt handlingarna skulle den sydvästra kontreforen på tornet muras om. När putsen tagits ned visade det sig dock att muren var i gott skick och att sprickan bara uppträdde mellan kontreforten och kyrkans bakmur. Den har därför inte murats om utan säkrats genom att ett rostfritt putsnät har monterats över hela kontreforen och in mot den fasta murväggen. Det har fästs med rostfria gängstänger in i stabil mur. Även den norra kontreforen vid tornet samt en vid koret mot öster har säkrats på liknande sätt i framkant.

Till höger: Muren är omgjord vid en stor skada vid en ljudlucka.

Nedan: Större delen av takfoten är omgjord.

Kontreforen i sydväst har fästs mot muren med ett nät monterat med rostfria gängstänger.

En lagning har gjorts på en solbänk vid ljudöppningarna i tornet.

Stenarna i sockeln har fogats om. Bruket har färgats in i en rödaktig kulör likt graniten i sockeln. Även stentrap-porna har justerats och fogats om. Ett KC-bruk av våt-släckt Ölandskalk, cement och putssand har använts. Ventilerna i sockeln ska ses över för att de ska få ett likvärdigt utseende med nät och en pigmenterad fog.

Solbänkarna i kalksten vid samtliga rundbågiga fönster samt på tornets tegelutsmyckning nedanför tornluckorna har åtgärdats. De har gjorts rena från påväxt med PICA F55 (Kalkohol var ej tillgängligt p.g.a. Covid-19). De har fogats om där fogbruket var löst. Fogbruk av putssand och hydrauliskt kalkbruk av torrsläckt Ölandskalk har använts. På en del solbänkar med större skador har lagningar gjorts med samma bruk som pigmenterats med järnoxidpigment.

Solbänkens stenar är omfogade och lagade med pigmenterat bruk, liksom grunden.

Järn och koppar

Den dekorativa plaketten i järn som sitter i en klöverformation över entrédörr var rostskadad. Den togs ned och togs till en smedja. Där rengjordes den och metalliserades genom att sprutas med zink och därefter svartlackeras.

En dekorkula på tornet har fått en ny infästning då den satt löst.

En nynockplåt i koppar har satts på den södra korsarmen. Den har fästs med osynliga infästningar utan hål i plåten.

Under arbetet visade det sig att stuprören var i mycket dåligt skick. Alla stuprör har därför bytts till nya i koppar. De har utförts med skarpa knäckar utom på taket där de rundats runt tornet. De ska också få en mer anpassad markanslutning med lövsil i metall.

Åskledarna har setts över. På södra sidan av tornet finns idag en åskledare som går ner i ett rostigt gammalt rör. Detta rör kommer att tas bort och åskledaren fästs med vanliga fästen i muren.

Samtliga inmurade rostskadade järn i takfot och valv, bl.a. i korets takfot, rosettfönstret på södra korsarmen och på tornets södersida, har bytts ut till rostfria järn i samma dimensioner som originalet.

Nockplåten av koppar är utbytt på korsarmarna.

Nya stuprör i koppar har monterats. Lövsilarna kommer också att bytas.

Järndekoren över västporten är behandlad och målad.

Torntaket har målats och nya stuprör av koppar har satts upp.

Målning

Dörrar och tornluckor och fönster har målats med äkta linoljefärg i bronskulör, NCS 6020-Y30R/6030-Y30R. I de ursprungliga handlingarna vid kyrkans uppförande uppgavs att fönster skulle målas i bronskulör. Gångjärn på dörrar målades svarta.

De flesta fönstren i kyrkan, utom sakristian, har gjutjärnsfönstren. Dessa har rostskyddsmålats med Isotrol innan slutstrykning med linoljefärg. Enligt handlingarna för detta projekt skulle även zinkplåten på fönsterblecken målas med bronskulör. Under arbetets gång beslutades dock att fönsterblecken i zink skulle behållas omålade. Den grå zinken ansluter väl till kalkstenen i solbänkarna nedanför och skulle bli allt för påtagliga om de målades.

Fönstren har kittats om med äkta linoljekitt baserat på kokt linolja och krita. I ett fönster nordväst om tornet finns idag en ventil till den innanför ligande toaletten. Detta fönster har försetts med svartlackerat klövergaller.

Två lameller i en ljudlucka mot söder var rötskadade. Nya tillverkades som kläddes med papp, därefter plåt för att slutligen målas.

Taket på tornspiran samt på de två till tornet flankerande trapphusen har målats om. De har målats i en röd kulör, NCS 5040-Y70R, som ska likna koppar. Isotrols takmålningssystem har använts likt befintlig, då detta visat sig ha ge ett gott och långsiktigt resultat.

Enligt handlingarna skulle zinkplåten på kontreforerna målas med linoljefärg i en ljusröd kulör som skulle efterlikna röd kalksten. Provmålning utfördes på några av kontreforerna mot norr. Kalkstenskulören upplevdes dock som allt för rosa och tillförde ytterligare en kulör utöver de röda plåttaken och de bruna fönstren och dörrarna. Äldre svartvita foton visar en enhetlig färgskala, i alla fall valörmässigt, och att tillföra ytterligare en kulör bedömdes inte skapa ett gott helhetsintryck förenligt med originalet. Därför beslutades att kontreforerna ska målas med samma röda kulör och med samma färgtyp, som torntaken. På grund av vädret kan detta troligen inte utföras förrän våren 2021.

De rötskadade brädorna i ljudöppningarna i tornet har bytts till friska som klätts in med plåt och målats, likt de övriga.

Provmålning med kalkstenskulör på kontreforeernas plåttäckning. Beslut togs om att denna kulör inte blev bra. Den framstod som allt för rosa i jämförelse med de röda taken på tornen.

Även dörrarna har målats, som här dörren till sakristian.

Alla fönster, såväl de i gjutjärn som i trä, har målats i en bronskulör.

Långhustaket

Skiffertaket över långhuset har setts över och justerats. Trasiga skifferplattor har ersatts med likvärdiga, cirka 50 stycken på den norra sidan och runt 150 på den södra. En svart rostfri klammer har använts för att montera skifferplattorna.

När skifferplattor med tiden har lossnat har de glidit ner för taket ned mot ståldrännen i koppar. Ett flertal skador har därför uppstått på ståldrännen. Därför har ståldrännorna klätts invändigt med armerad gummimatta.

Taket har behandlats för att förhindra påväxt. Enligt handlingarna skulle Kalkohol användas. Denna produkt var dock svår att få tag på då på grund av världens efterfrågan på alkohol under pandemin. Skiffertaket är istället rengjort och behandlat med PICA F55. Det är ett högkoncentrerat vattenbaserat tak- och fasadtvättmedel som är biologiskt nedbrytbart. Produkten behöver inte tvättas ner och ger ett skydd mot ytterligare påväxt i upp till 4-5 år.

Det mönsterlagda skiffertaket sett från tornet efter renoveringen.

Långhustaket efter renoveringen.

Insidan av ståldrännen skyddas nu med en armerad gummimatta.

De skadade partierna under fönstren mot söder i koret har lagats med infärgat kalkbruk.

Interiör

Vissa åtgärder har gjorts interiört på ställen med saltskadad puts. I koret under fönstren mot söder har löst salt och puts borstats bort och avsaltats med kompress. Väggen har därefter lagats i med hydrauliskt kalkbruk NHL3,5 som färgats in med rosa till väggens grundkulör. Dekormålningarna har inte återställts då saltskadorna kommer att återuppträffa på ungefär samma ställe. Kalkbruket blir dock mer genomsläppligt än den oljemålade ytan varför skadorna förhoppningsvis blir lättare att åtgärda när de återkommer. Saltutfällningar och fuktfläckar kommer tillbaka men då det inte finns något färgskikt blir det ingen sprängning eller sprickor. Helhetsintrycket på håll är gott och acceptabelt. På nära håll är det tydligt att väggen har skador, men det bedöms inte som rimligt att återskapa dekormåleriet med så korta intervall som krävs.

På samma sätt har saltskadad puts i vapenhuset och trapphuset mot söder samt i trappan upp i tornet åtgärdats. Saltskadade putspartier har tagits ned med cirka 2 dm marginal. Borttagen puts har lagats i med putsbruk av hydrauliskt kalkbruk NHL3,5 infärgat med väggens kulör. Även här är åtgärderna fullt synliga och smälter inte helt in i väggen. Helhetsintrycket är dock acceptabelt och förhoppningsvis möjligt att underhålla när skadorna återkommer.

Helhetsintrycket av väggarna i koret är fint även om mönstermålningen inte återskapats över skadorna.

Saltskadorna på väggarna i vapenhuset har lagats med infärgat kalkbruk.

Även väggen i trappan från vapenhuset upp till läktaren hade saltskador som nu har lagats.

Kyrkans norra sida. Kontreforerna kommer att målas med samma kulör och färgsystem som torntaken våren 2021.

Kyrkans
södra
sida.

Kyrkans sydöstra del med koret och södra korsarmen.

Tornets södra sida.

Rosettfönstret på södra korsarmens gavel.

BILAGA 1. EXTERIÖR RENOVERING GÖDESTADS KYRKA, BALKSTEN BYGGNADSVÅRD AB, 200826

BALKSTEN
BYGGNADSVÅRD AB

BILAGA 200826

Sida 1 av 8

BILDBILAGA Exteriör renovering Gödestads kyrka

APRIL-MAJ 2020

Bortbilad puts och urfräst fog visar på behov av tjocklek på ny puts respektive fog. Bakomliggande tegel av ovanlig men god kvalitet.

Trevligt exempel på hur man förstärkt hönen vid originalutförandet genom täljda pinnar. Detta har fungerat väl och återupprepas vid ommurning. Mindre trevligt exempel på hur tegel i bakmuren vittrat sönder och orsakat expansion. Såväl tegel som kalkbruk är här helt sönderfruset är ett exempel på hur upprepade frostcykler skadar porösa ej frostbeständiga material.

Prov på pigmenterad fog. Första bilden visar det prov som valdes och andra bilden visar ljusare prov.

Fogning av tegelmurverket med nytt pigmenterat kalkbruk. Kontrefor med spricka har ett parti med tegel som en kaka ytterst som föranlett spricka. Detta parti är i sig i gott skick och fäst med dubb och nät istället för ommurning.

Tjockleken på putsen är ofta 7-8 cm. Djupare håligheter kan vara upp till 14 cm på sina ställen. Som tunnast är putsen 3,5 cm. Murbruket är bestående av sandigt kalkbruk med grov sand.

Här behövs endast tunnare putsskikt där tegel förekommer med jämn yta bakom. Nätning av kontreforer med tegel förekommer på tornets två kontreforer samt en kontrefor på östra fasaden av sakristian. Här syns också rostfria stag som är inborrade och fästa i bakmuren.

JUNI-AUGUSTI 2020

Grundning sprutas på underlaget. Grundning av Torrläckt Ölandskalk och sand 1:1. Därefter fylls djupare håligheter med bruk som slås för hand. Bruk till stomkomplettering av Torrläckt Ölandskalk/våtsläckt Ölandskalk och lokal sand 2:1:4.

Exempel på stomkomplettering av djupare hålighet. Denna yta utgör underlag för utstockningen som sprutas på. På tegelytor har normalt inte stomkomplettering behövs så här är det endast grundning innan utstockning.

Utstockningsbruket sprutas på i flera lager varav de inre är ca 3 cm i varje påslag som behövs. Fett kalkbruk får krympsprickor som uppkommer just som bruket sätter sig. Det viktiga här är att ha koll på att inget bruk krymper loss från underlaget varför murarna här har kontrollerat alla ytor på hela kyrkan för att se att varje påslag har full vidhäftning.

Yttersta utstockningsskiktet har spikrivits för att få en sårig sugande yta. Yttersta lagret är ca 1-2 cm tjock. På norra fasaden på långhuset användes bruk med följande blandningsförhållande ÖT:Öv:lokal sand 2:1:4. Då det visade sig väl krympningsbenäget med denna kalkmängd i förhållande till denna fingraderade sand så byttes sanden till en något grövre

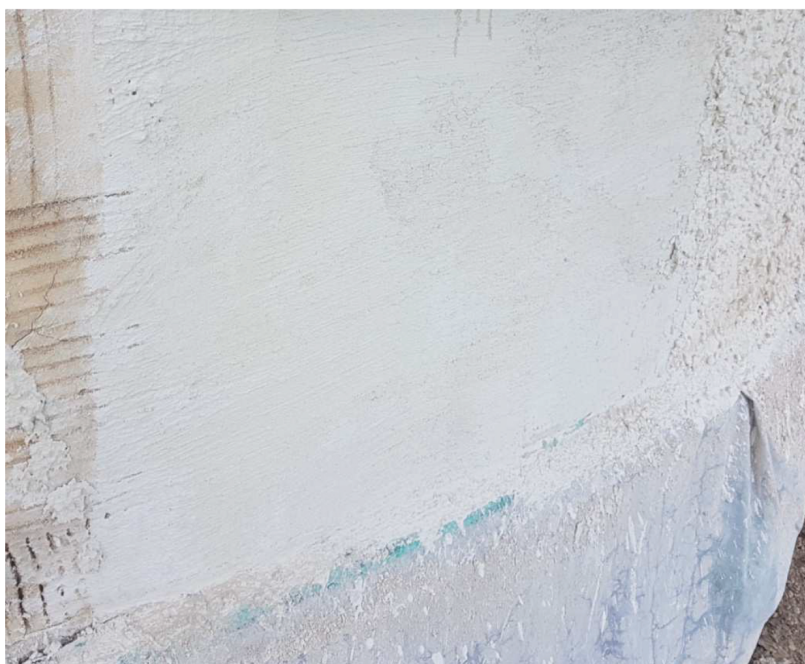
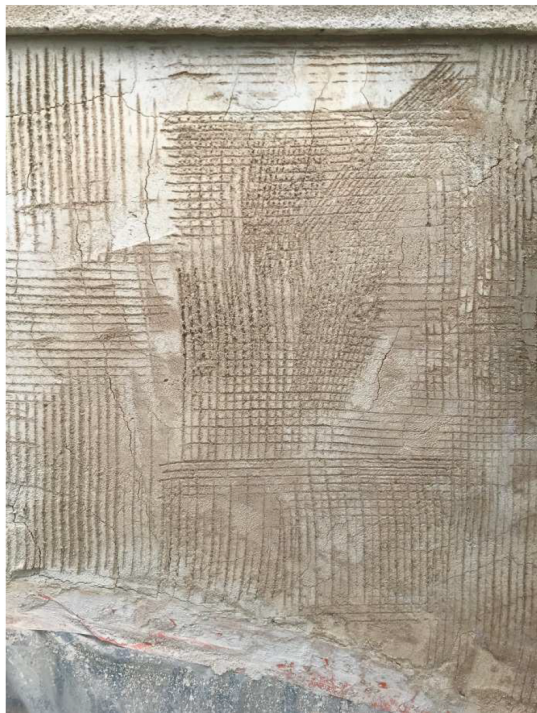
BALKSTEN

BYGGNADSVÅRD AB

BILAGA 200826

Sida 6 av 8

sand från Veinge och följande blandningsförhållande till övriga kyrkans fasader: Öt:Öv:Veingesand 2:0,5:4 vilket gett betydlig mindre krympsprickor.

För att få fylla i djupare sprickor och få en jämnt sugande yta som underlag för spritputsen har en justering gjorts avseende ett tunt påslag som innebär att applicera en tunn slamning på hela ytan bestående av Öt:Öv:sand (0-2mm) i blandningsförhållande 2:0,5:4. Slamningen appliceras dagen innan spritputsen slås på ytan.

Flera prover gjordes gällande spritputsbruk med olika ballast och blandningsförhållande innan denna enligt fastställdes. Bruket består av ÖT:Öv:Veingesand:spritgrus (6-12 mm) i blandningsförhållande 1:1:2:1. Utanpå detta stryks sedan en tunn kalkmjölk av Våtsläckt Ölandskalk och vatten i blandningsförhållande 1:2-1:3. Detta görs en till två dagar efter att spritputsen vittorkat och ger samma kulör som spritputsen men med en utjämmande effekt både gällande att det fyller i mikrosprickor och att det ger ett extra kalkskikt på utstickande stenar som annars åldras först.

Fasadtegel runt tornluckorna, här syns exempel på när man i ett undanskymt läge valt vanligt fasadtegel med kortsidan synlig. Dessa hål fylls nu med opigmenterat bruk av Ölandskalk så att det smälter in

BALKSTEN

BYGGNADSVÅRD AB

BILAGA 200826

Sida 8 av 8

Fogbruket appliceras genom en spruta som spritsar bruket på plats. När det satt sig dras det till med fogslev så att det får en dragen yta.

Solbänkarna är vanligtvis av kalksten men här har en av dem (i mitten på andra bilden) ersatts med en gjuten solbänk i betong. Då denna är i gott skick bevaras den för framtiden.

Denna bilaga är sammanställd av Kristin Balksten efter byggmötet 2020-08-26.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2020	
2020:56	Falkenbergs stadshus, ändring av ventilation
2020:57	Ny spillvattenledning i Skrea. Ark. utredning
2020:58	Lugnarohögen, renovering av gravhög och stuga
2020:59	Boplatslämningar inom Altona 2:1 och 4:34. Ark. utr.
2020:60	Odlingen, Tönnersjö 4:2, Dokumentation inför rivning
2020:61	Excellensen 2, Fasad- och markförändring
2020:62	Arkeologisk utredning av Boberg 8:27
2020:63	Arkeologisk utredning av fastigh. Mellby 5:44 i Södra Mellby, Laholms kommun
2020:64	Landeryds godsmagasin, underlag inför renovering
2020:65	Hunnestad 5:24 och 5:13. Ark. utr.
2020:66	Svenstorps mejeri. Renovering av fönster, etapp 2.
2020:67	Vinbergs prästgård, renovering av fasad
2020:68	Nya fornlämningar på Galgberget, Halmstad stad, Ark. utr.
2020:69	Österskans, Halmstad. Ark. förundersökning
2020:70	Nösslinge kyrka, klimatanpassing
2020:71	Nösslinge kyrka, borttagande av bänk
2020:72	Lugnarohögen inför renovering, Hasslöv socken, Ark. undersökning
2020:73	Bårarps stenbrott, Steninge och Råvinge. Ark. fältinventering
2020:74	Knäreds kyrka, ommålning av utvändiga snickerier
2020:75	Vippentorpet, omläggning av halmtak
2020:76	Frillesås-Rya 4:17, Frillesås socken, Ark. utr.
2020:77	Slätterys byskola, takrenovering mm.
2020:78	Centralstationen i Halmstad, färgundersökning
2020:79	Lindbergs kyrka, exteriör och interiör restaurering
2020:80	Lindbergs kyrka, bemålat brädtak
2020:81	Färjeterminalen i Varbergs hamn
2020:82	Abilds kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:83	Asige kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:84	Éftra kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:85	Årstads kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:86	VA Tönnersjö-Perstorp. Ark utr. Steg 1.
2020:87	Susegården, miljökonsekvensbeskrivning kulturmiljö
2020:88	Radiobyn Grimeton, antikvarisk utredning
2020:89	Slottsmöllan, inför ny detaljplan. Byggnadsantikvarisk utredning
2020:90	Skrea 8:5, Lyckan. Ark. utr.
2020:91	Boplatz Slöinge 102:1/L1997:5212. Ark. schaktningsskontroll.
2020:92	Strandhotellet och Hallandsgården inför ny detaljplan
2020:93	Gödestads kyrka, exteriör renovering
2020:94	Drängsereds kyrka, utvändig renovering
2020:95	Hasslövs kyrka, ommålning av fönster och portar

KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: [KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE](mailto:kansli@kulturmiljohalland.se) | HEMSIDA: [WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE](http://www.kulturmiljohalland.se)